

Universitatea Babeș-Bolyai, Cluj-Napoca
Facultatea de Litere

REZUMATUL TEZEI DE DOCTORAT
Artele plastice și revistele literare de avangardă din România
interbelică

Coordonator științific
Prof. univ. dr. Mircea Muthu

Doctorand
Călin Alexiu Stegorean

Cluj-Napoca, 2011

Cuprins

1. Introducere

- 1.1. Argument
- 1.2. Metodologia folosită în cercetare și în elaborarea tezei

2. Avangardă și modernism. Considerații teoretice

- 2.1. Expresionismul
- 2.2. Cubismul
- 2.3. Futurismul
- 2.4. Dadaismul
- 2.5. Constructivismul
- 2.6. Suprerealismul

3. Mișcarea de avangardă în România

- 3.1. Contextul socio-istoric al apariției mișcării de avangardă
- 3.2. Apariția mișcării de avangardă în România
- 3.3. Revistele literare de avangardă românești
 - 3.3.1. *Contimporanul*
 - 3.3.2. *75 H.P.*
 - 3.3.3. *Punct*
 - 3.3.4. *Integral*
 - 3.3.5. *Urmuz*
 - 3.3.6. *unu*
 - 3.3.7. *Alge*
 - 3.3.8. *Meridian*
 - 3.3.9. *Clopotul*
 - 3.3.10. *XX – literatură contemporană*
 - 3.3.11. *Opinia publică*
 - 3.3.12. ?
 - 3.3.13. *Viața imediată*
 - 3.3.14. *Liceu*
 - 3.3.15. *Periszkop*

4. Artele plastice în configurarea curentului avangardist

- 4.1. Artele plastice în manifestele revistelor de avangardă
- 4.2. Contribuții ale artiștilor plastici din România la configurarea revistelor de avangardă
 - 4.2.1. Marcel Iancu (1895–1984)
 - 4.2.2. Max Herman Maxy (1895–1971)
 - 4.2.3. Constantin Brâncuși (1876–1957)
 - 4.2.4. Victor Brauner (1903–1966)
 - 4.2.5. Milița Petrașcu (1892–1976)
 - 4.2.6. Corneliu Mihăilescu (1887–1965)
 - 4.2.7. Hans Mattis-Teutsch (1884–1960)
 - 4.2.8. Jules Perahim (1914–2007)
 - 4.2.9. Merica Râmniceanu (1891–1972)
 - 4.2.10. Irina Codreanu (1896–1985)
 - 4.2.11. Lucia Demetriade-Bălăcescu (1895–1979)
 - 4.2.12. Jacques B. Herold (1910–1987)
 - 4.2.13. Petre Iorgulescu-Yor (1890–1939)
 - 4.2.14. Henri Daniel (1891–1965)

4.2.15. Cornelia Babic-Daniel (1899–1965)

4.2.16. Dida Solomon (1902–1968)

4.2.17. Alexandru Brătășanu (1900–1971)

4.2.18. Grigore Michonze (1902–1982)

4.2.19. Jean David (1908–1993)

4.2.20. Margareta Sterian (1897–1992)

4.2.21. Henri Catargi (1894–1976)

4.2.22. Iosif Iser (1881–1958)

4.3. Contribuții teoretice ale artiștilor plastici în revistele de avangardă

4.3.1. Marcel Iancu

4.3.2. M. H. Maxy

4.3.3. Victor Brauner

4.3.4. Milița Petrașcu

4.3.5. Corneliu Mihăilescu

4.3.6. Lucia Demetriade-Bălăcescu

4.4. Expoziții de arte plastice organizate de revistele de avangardă

4.4.1. Expozițiile *Contimporanul*

4.4.2. Expozițiile organizate de revista *Integral*

4.5. Expozițiile de artă nouă și expozițiile oficiale reflectate în revistele de avangardei

4.6. Prezențe ale artiștilor din străinătate în revistele de avangardă

5. Interferențe ale literaturii și ale artelor plastice în revistele de avangardă

5.1. Pictopoezie și macrosemn

5.2. Artă și poezie din perspectiva constructivistă

5.3. Imaginea poetică suprarealistă

6. Tehnici, genuri și teme plastice în revistele de avangardă

6.1. Tiparul și grafica revistelor de avangardă

6.2. Fotografia

6.3. Fotomontajul

6.4. Tematica

6.4.1. Construcția

6.4.2. Natura moartă

6.4.3. Portretul

6.4.4. Nudul

7. Concluzii

Bibliografie

Ilustrații

CUVINTE CHEIE

Avangardă, modernism, expresionism, cubism, futurism, dadaism, suprarealism, constructivism, reviste, *Contemporanul*, *75 H.P.*, *Punct*, *Integral*, *Urmuz*, *unu*, *Alge*, *Meridian*, *Clopotul*, *XX – literatură contemporană*, *Opinia publică*, *?*, *Viața imediată*, *Liceu*, *Periszkop*, arte plastice, artiști plastici, Marcel Iancu, Max Herman Maxy, Constantin Brâncuși, Victor Brauner, Milița Petrașcu, Corneliu Mihăilescu, Hans Mattis-Teutsch, Jules Perahim, Irina Codreanu, Merica Râmniceanu, Lucia Demetriade-Bălăcescu, Jacques Herold, Petre Iorgulescu-Yor, Henri Daniel, Cornelia Babic-Daniel, Dida Solomon, Alexandru Brătășanu, Grigore Michonze, Jean David, Margareta Sterian, Henri Catargi, Iosif Iser, expoziții, interferențe plastico-literare.

REZUMAT

Abordarea acestei tematici s-a datorat interesului pentru arta de avangardă din România, apărut ca urmare a cercetării în calitate de muzeograf, în perioada 2000–2003, a colecției de artă românească din patrimoniul Muzeului de Artă Cluj-Napoca.

Un prim rezultat al acestui demers a constituit-o expoziția „Avangarda din România în colecții clujene”, organizată la Muzeul de Artă Cluj-Napoca în perioada 5–30 noiembrie 2006, expoziție distinsă cu premiul „Petru Comarnescu” al Ministerului Culturii în anul 2007. De asemenea, cu ocazia acestei expoziții am organizat un simpozion internațional cu titlul „Noi studii ale avangardei”, la care au participat reprezentanți de marcă ai cercetătorilor din domeniul avangardei din România și din străinătate: Ștefan Borbély, Paul Cernat, Farkas Jenő (Ungaria), Denis Laoureux (Belgia), Anna Markowska (Polonia), Marin Mincu, Ovidiu Morar, Ileana Orlich (SUA), Kristina Passuth (Ungaria), Marta Petreu, Ion Pop, Geo Șerban, Nicolae Tzone, Cornel Țăranu, Gheorghe Vida, Mariana Vida, Ioana Vlasiu.

Cu ocazia cercetărilor efectuate atât asupra patrimoniului Muzeului de Artă, cât și pentru organizarea expoziției și realizarea catalogului acestei expoziții, dar și în timpul discuțiilor purtate cu invitații și participanții la simpozionul „Noi studii ale avangardei”, a rezultat insuficiența acoperire cu studii și cercetări a fenomenului avangardei istorice din România, atât a celei literare cât și a celei artistico-plastice.

Ideea insuficientului interes acordat studiului și punerii în valoare a artei și literaturii de avangardă românească a fost întâlnită și în diverse studii, articole, lucrări, cataloage de expoziții, unde o serie de critici literari și de artă au remarcat, în ultimele patru decenii, lipsa unui interes major pentru această perioadă din istoria culturii din România, precum și ostilitatea cu care avangarda era primită atunci și mai târziu de colegii de breaslă, de presă și de marele public.

Cercetarea a fost realizată prin studierea revistelor de avangardă și a altor publicații din perioada interbelică aflate în colecțiile Bibliotecii Centrale Universitare „Lucian Blaga” din Cluj-Napoca, Bibliotecii Județene „Octavian Goga” din Cluj-Napoca, Bibliotecii Academiei – Filiala Cluj-Napoca, ale Bibliotecii Academiei din București, Bibliotecii Centrale Universitare „Carol I” din București, Institutului de Cercetare a Avangardei Românești și Europene (ICARE) din București (prin bunăvoința domnului Nicolae Țone), Muzeului Național al Literaturii Române din București. Au fost, de asemenea, studiate colecțiile particulare ale domnilor Dan Dumitrașcu, Dumitru Dumitrașcu și Ion Pop și au fost vizitate expozițiile permanente ale tuturor muzeelor de artă din România și diverse expoziții temporare din țară și din străinătate care au avut ca temă prezentarea unor mișcări artistice de avangardă.

În baza referințelor existente în bibliografia de specialitate care face trimiteri către revistele de avangardă considerate cele mai semnificative, au fost studiate următoarele reviste: *Contimporanul*, 102 numere (3 iunie 1922–1 ianuarie 1932); *75 H.P.*, un singur număr (octombrie 1924); *Punct*, 16 numere (1 martie 1924–1 aprilie 1925); *Integral*, 15 numere (1 martie 1925–1 aprilie 1928); *Periszkop*, 5 numere, (martie 1925–ianuarie 1926); *Urmuz*, 5 numere (1 ianuarie 1928–1 iulie 1928); *unu*, 50 de numere (1 aprilie 1928–1 decembrie 1932); *Alge*, seria I-a, 8 numere (13 septembrie 1930–25 decembrie 1930); *Meridian*, 34 de numere (1 mai 1934–1 iunie 1946); *Clopotul*, 15 numere (20 octombrie 1922–4 februarie 1923), *XX – literatură contemporană*, 7 numere (8 decembrie 1928–15 mai 1929); *Opinia publică*, 2 numere (mai–iunie 1929); *?*, un singur număr (13 mai 1931); *Viața imediată*, un singur număr 1 decembrie 1933; *Liceu*, 2 numere (1 august 1932–1 septembrie 1932).

Cercetarea a avut în vedere pe de o parte inventarierea conținutului revistelor de avangardă în vederea identificării elementelor constitutive, texte și imagini care prezentau relevanță pentru tema de cercetare propusă și, pe de altă parte, identificarea și parcurgerea unei bibliografii care să circumscrie fenomenele cercetate.

Ipozeza de la care s-a plecat în cercetare a reprezentat-o ideea osmozei pe care artele plastice și al literatura au cunoscut-o în cadrul revistelor literare de avangardă din perioada interbelică și caracterul generator al acestor reviste pentru fenomenul avangardist în România. În acest sens, s-a avut în vedere identificarea artiștilor implicați în dezvoltarea mișcării moderniste, expozițiile organizate de revistele *Contimporanul* și *Integral*, precum și colaborările atrase din spațiul internațional. A fost realizată o arhivare fotografică digitală a tuturor revistelor studiate, care a fost utilizată în cadrul secțiunii „Ilustrații” din prezenta lucrare.

Capitolul al doilea al lucrării prezintă o serie de considerații teoretice referitoare la termenii de avangardă și modernism și descrie trăsăturile caracteristice curentelor care au stat la baza constituirii avangardei din România: expresionismul, cubismul, futurismul, dadaismul, constructivismul și suprarealismul.

Capitolul al treilea prezintă mișcarea de avangardă din România sub aspectele sale literare și artistico-plastice.

Un prim subcapitol este dedicat contextului istoric al apariției mișcării de avangardă în spațiul autohton determinat de noile condiții create prin înfăptuirea Marii Unirii din anul 1918. În procesul de modernizare a țării care a urmat acestui eveniment s-au manifestat primele grupări moderniste în artele plastice, coagulate în jurul revistelor literare de avangardă, într-un climat caracterizat de confruntarea dintre gruparea artistică a Tinerimii Artistice și gruparea Arta Română, de dezbaterile pe tema specificului românesc în artă, de încercarea de constituire a unei arte naționale și de participarea la schimbul mondial de valori artistice. A apărut interesul pentru problematizarea actului artistic și presa a devenit mult mai interesată de manifestările artistice, au apărut noi spații pentru expoziții și s-a consolidat fenomenul colecționării de opere de artă în colecții particulare și muzee.

În privința avangardei istorice din România aceasta s-a manifestat ca un fenomen unic prin interferența și osmoza unor noi direcții estetice pe care artele plastice și literatura autohtonă le-au cunoscut, aliniindu-se unui fenomen ce poate fi considerat încă de la vremea aceea drept global.

Sunt prezentate revistele de avangardă din România sub aspectul parcursului și adeziunii la curentele de avangardă care se manifestau în plan internațional. Din studiul acestora și al bibliografiei am ajuns la concluzia că doar o parte dintre acestea sunt relevante pentru tema prezentei teze; acestora le-au fost prezentate parcursul, programele estetice și conținutul

artistico-plastic. Revistele care au fost analizate din perspectiva importanței pe care o prezintă în constituirea și susținerea avangardei din România sunt *Contimporanul*, *75 H.P.*, *Punct*, *Integral*, *Urmuz*, *unu*, *Alge*, *Meridian*.

Într-un alt grupaj, sunt prezentate revistele a căror importanță din punct de vedere al prezenței artelor plastice este redusă sau care nu contribuie la susținerea ideii de constituire a mișcării de avangardă din România printr-un parcurs simultan al artelor plastice și al literaturii: *Clopotul*, *XX – literatură contemporană*, *Opinia publică*, *?*, *Viața imediată*, *Liceu*, *Periszkop*.

În cadrul capitolului 4 este pusă în evidență contribuția artelor plastice la configurarea fenomenului avangardist.

Revistele *Contimporanul*, *75 H.P.*, *Punct*, *Integral*, *Urmuz*, *unu*, *Alge* au avut o componentă artistico-plastică puternică, protagoniștii orientărilor de avangardă din artele plastice fiind în strânsă legătură cu anturajul revistelor literare de avangardă. Se poate afirma cu certitudine că direcțiile imprimare acestor reviste au fost decise sau au rezultat și prin aportul, alături de literați, a unor artiști plastici care au fondat unele din aceste reviste, cum este cazul lui Marcel Iancu (*Contimporanul*), Victor Brauner (*75 H.P.*, *Punct*) și M. H. Maxy (*Integral*), sau care s-au aflat în anturajul fondatorilor acestor reviste: Milița Petrașcu, Corneliu Mihăilescu sau Hans Mattis-Teutsch.

Astfel, avangarda din România este considerată în lucrările de specialitate rezultat al acestei simbioze plastico-literare dezvoltată de revistele literare de avangardă.

Acest aspect rezultă din conținutul manifestelor și programelor estetice publicate de revistele de avangardă care sunt analizate în cadrul unui subcapitol din perspectiva osmozei artistico-plastice.

Sunt prezentate și analizate contribuțiile cele mai semnificative la configurarea revistelor amintite din partea artiștilor Marcel Iancu, Max Herman Maxy, Constantin Brâncuși, Victor Brauner, Milița Petrașcu, Corneliu Mihăilescu, Hans Mattis-Teutsch, Jules Perahim, Irina Codreanu, Merica Râmniceanu, Lucia Demetriade-Bălăcescu, Jacques Herold, fiind prezentați și artiștii care au avut doar o prezență sporadică în paginile acestora: Petre Iorgulescu-Yor, Henri Daniel și Cornelia Babic-Daniel, Dida Solomon, Alexandru Brătășanu, Grigore Michonze, Jean David, Margareta Sterian, Henri Catargi și Iosif Iser.

Un subcapitol este dedicat contribuțiilor teoretice pe care Marcel Iancu, M. H. Maxy, Victor Brauner, Milița Petrașcu, Corneliu Mihăilescu, Lucia Demetriade-Bălăcescu le-au avut

în revistele de avangardă prin articole care susțineau mișcarea avangardistă, interviuri cu personalități marcante ale avangardei internaționale, cronici de expoziție, recenzii ale unor cărți de artă.

Un alt argument al constituirii mișcării artistico-plastice de avangardă din România prin aportul major al revistelor de avangardă îl constituie implicarea acestor reviste în organizarea celor mai prestigioase expoziții de artă modernistă în spațiul românesc, aspect dezvoltat în cadrul unui subcapitol în care se prezintă expozițiile organizate de revistele *Contemporanul* și *Integral*.

Expozițiile nu au reprezentat doar o extensie în plan plastic a activității revistei, similară cu cea a revistei *Der Sturm*, cu care, de altfel, redactorii de la *Contemporanul* au avut legături strânse, ci a reușit coagularea fenomenului artei de avangardă în România. Aceasta s-a exprimat în principal în expoziții colective, al căror nucleu a fost format de primul grup de artiști care au participat la expoziția din anul 1924 a *Contemporanului*, și a stimulat artiștii participanți și pe cei care au aderat ulterior, să urmeze noile direcții artistice și să dezvolte fenomenul prin deschiderea unor expoziții personale de artă nouă.

Prima și a treia expoziție *Contemporanul*, cu participare internațională, au avut și meritul de a atrage atenția comunității artistice internaționale asupra fenomenului artistic modern activ din România și de a integra artiștii români în circuitul internațional artistic.

În cadrul unui alt subcapitol este prezentată pe de o parte reflectarea acestor expoziții și a altor expoziții de artă nouă în revistele de avangardă prin cronici plastice, interviuri, reproduceri ale lucrărilor expuse, și, pe de altă parte, reflectarea în articole a opoziției față de formele de artă învechite, față de tradiționalismul manifestat în Saloanele Oficiale din România.

Prezentarea artiștilor de avangardă din străinătate atât sub aspectul prezenței prin reproduceri cât și prin articole cu caracter teoretic le este dedicat un alt subcapitol.

Constituită ca fenomen prin contactele efective ale artelor plastice și a literaturii, cu determinări reciproce, programatice, și nu doar cu manifestări sporadice, independente unele de altele, avangarda din România a fost rodul unor contacte și afinități în primul rând între protagoniștii acesteia, fie artiști, fie poeți-scriitori. Din studiul operelor acestora rezultă că aceste afinități au fost de natură structurală, dovedite de interesul artiștilor pentru universul literar și ale scriitorilor pentru universul artistico-plastic. Acest aspect este dezvoltat în capitolul „Interferențe ale literaturii și ale artelor plastice în revistele de avangardă” în cadrul

unor subcapitole intitulate „Pictopoezie și macrosemn”, „Artă și poezie din perspectivă constructivistă”, „Imaginea poetică suprarealistă”.

Tehnicile, genurile și temele plastice în revistele de avangardă sunt abordate în cadrul unui capitol în care sunt analizate tiparul și grafica acestora, prezența fotografiei, a fotomontajului și a principalelor teme abordate de avangardiști: construcția, natura moartă, portretul și nudul.

În capitolul „Concluzii” se arată că cercetarea a pus în evidență faptul că, reciproc, în artele plastice din România revistele de avangardă au avut un rol determinant în constituirea avangardei artistico-plastice, aceste două direcții urmând un parcurs unic, cu multiple interferențe, influențe și determinări reciproce, care nu poate fi disociat în mișcări distincte.

Prezența consistentă, constantă, în revistele de avangardă a ilustrațiilor cu caracter artistico-plastic, fie că e vorba de desene, gravuri, fotografii sau reproduceri ale unor lucrări de pictură și sculptură, a căror morfologie este determinată de estetica orientărilor moderniste, a cronicilor de expoziție, a textelor de estetică plastică, conferă revistelor de avangardă un caracter dual, literar și artistico-plastic, exprimat și de componența fondatorilor revistelor, a membrilor redacțiilor și a colaboratorilor, literați și artiști plastici.

Deși în mișcările de avangardă din România s-au înregistrat o serie de divergențe estetice și disensiuni între protagoniștii acestora în esență aceste mișcări au un caracter omogen care rezultă dintr-o poziționare estetică similară, cu caracter eclectic. În aceste mișcări se întâlnesc simultan sau succesiv elemente expresioniste, futuriste, dadaiste, constructiviste și suprarealiste, (expresia cea mai concludentă de manifestare simultană a primelor trei curente enumerate fiind revista *75 H.P.*) deși preponderența unora sau altora a făcut ca temporar, orientările revistelor să fie asimilate major unei direcții sau alteia, așa cum au fost perioadele decis constructiviste ale revistelor *Contimporanul* și *Integral* sau experimentarea suprarealismului de revista *unu*.

Unul din meritele acestor reviste și mișcări artistico-plastice determinate de acestea este acela de a fi sesizat caracterul vetust al artei și vieții din România și necesitatea aplicării unor schimbări, care nu se limitau la cele de natură estetică ci priveau viața în ansamblul său. De asemenea, avangardiștii au înțeles necesitatea deschiderii artei din România spre lume și a înscrierii sale într-un circuit internațional de valori, fapt care, în timp, și-a dovedit temeinicia.

